

Vojko Antončič

POMEN DELA NEKAJ REZULTATOV IZ MEDNARODNE RAZISKAVE

Pomen dela je obravnavan kot večdimenzionalni koncept. Predstavljeni sta dve dimenziji: preferenčna vrednost intrinzičnega dela in preferenčna vrednost prostega časa. Kolikšna je preferenčna vrednost intrinzičnega dela, kažejo preference za slike dela, ki so pri dihotomiji instrumentalnost – neinstrumentalnost nasprotne. Kolikšna je preferenčna vrednost prostega časa, kažejo preference za slike dela, ki so pri dihotomiji delo – prosti čas nasprotne.

Some results of an international research project are presented. The project deals with the meaning of working. The meaning of working is considered as a multidimensional concept. The notion of job image and the notion of preference are introduced. They are used as a conceptual basis for measuring two dimensions of the meaning of working, i.e., preferability of intrinsic work and preferability of leisure. The collected data provide evidence that job characteristics corresponding to the noninstrumental wants associated with working are universalistic values. Occupation is the best predictor of preferability of intrinsic work, as compared with other variables. The effect of occupation is 7–8 times greater than the country effect on preferability of intrinsic work. It seems safe to conclude that the country effect, though statistically significant, is substantively unimportant. The hypothesis that there is a causal path between occupational experience and work values receives some support from this analysis. But, clearly, the socialization effect of occupational experience is far from being so potent as to establish a satisfactory congruence between the existing work structure and work culture. This leads to the hypothesis that experiences outside the work environment exert crucial impact on work culture. Preferences for job images suggest that extrinsic work rewards might be traded for leisure, whereas leisure is not a substitute for intrinsic work rewards. There is no evidence that the occupational group or the country factor engenders a substantively important variation in preferability of leisure. Overall, education turns out to be the best predictor of preferability of leisure. The span of the estimated education effect, however, does not provide a justification for concluding that stratification characteristics generate substantively important differences in preferability of leisure.

pomen dela, preference, slike dela, intrinzično delo, prosti čas, mednarodna raziskava

1. UVOD

V tem prispevku bomo pregledali nekaj rezultatov, ki nam jih daje mednarodna raziskava o pomenu dela. Raziskava je bila izvedena v osmih deželah: v Zvezni re-

publiki Nemčiji, v Belgiji, na Nizozemskem, v Veliki Britaniji, v Združenih državah Amerike, na Japonskem, v Izraelu in seveda v Jugoslaviji, ali točneje, v Sloveniji.

Podatke, ki razkrivajo, kaj komu pomeni delo, smo dobili z anketiranjem. Za anketiranje smo določili reprezentativne in ciljne vzorce oseb. Vzorec oseb, ki mu pravimo *REPREZENTATIVNI*, je vzorec za posamezno deželo in sicer vzorec iz populacije, v katero spadajo vsi zaposleni in vsi iskalci zaposlitve v posamezni deželi. Vzorca oseb, ki jim pravimo *CILJNI VZORCI*, pa so vzorca za naslednje populacije: (1) diplomirani inženirji kemije, ki opravljajo strokovno delo kemika, in v to podjetju, ki zaposluje vsaj 200 delavcev in ne spada v prehrambeno ali farmacevtsko industijo; (2) učiteljice v osnovnih šolah (razredni pouk); (3) samozaposlene osebe (in sicer osebe, ki imajo obrt, ne pa odvetniki, zdravniki ali podobni svobodni poklici); (4) kvalificirani oziroma visokokvalificirani orodjarji, ki so zaposleni v avtomobilski ali tej sorodni industriji; (5) uslužbenci, ki imajo kvečjemu srednjo izobrazbo in opravljajo nezahtevna dela v banki ali zavarovalnici (referenti); (6) tekstilni delavci (tkalci); (7) začasno zaposleni delavci; (8) učenci šole kovinarske stroke in učenke administrativne šole; (9) iskalci zaposlitve, ki imajo kvečjemu srednjo izobrazbo, in (10) starostni upokoenci (upokojeni učitelji, ali upokojeni inženirji kemije ali upokojeni referenti, ki so dosegli kvečjemu srednjo izobrazbo). Torej: ciljne skupine oziroma populacije, iz katerih smo izbrali osebe v ciljne vzorce, so poklicne skupine oziroma podskupine izbranih poklicnih skupin. Pri izbiraanju poklicnih skupin in pri definiranju podskupin smo poskušali zadostiti naslednjim zahtevam: osnovna karakteristika, ki naj razločuje izbrane poklice, naj bo stopnja profesionalizacije; v ciljne vzorce naj bodo izbrane osebe iz centralnih in osebe iz marginalnih družbenih skupin, osebe, ki so na začetku delovne kariere, in osebe, ki so na koncu delovne kariere, osebe, ki so zaposlene v proizvodnem sektorju s sodobno tehnologijo in osebe, ki so zaposlene v proizvodnem sektorju z zastarelo tehnologijo in še posebej osebe, za katere velja, da so ogrožene zaradi zaposlitvenih sprememb, ki jih povzročata uvajanje računalnikov in robotizacija. Prvo zahtevo narekujejo teoretski razlogi, ostale pa smo vpeljali predvsem zato, da bi prišli do spoznanj, ki utegnejo biti relevantna pri reguliranju zaposlovanja.

V tem prispevku bomo predstavili samo nekaj rezultatov naše raziskave. Pri tem bomo upoštevali samo podatke, ki smo jih dobili z anketiranjem oseb iz ciljnih vzorcev. Podatkov, ki smo jih dobili z anketiranjem oseb iz reprezentativnih vzorcev za posamezno deželo, ne bomo pregledovali. Ker je bilo v Veliki Britaniji izvedeno samo anketiranje na reprezentativnem vzorcu, Velika Britanija v tej obravnavi ni upoštevana.

Raziskava, o kateri poročamo, je bila prvič predstavljena v MOW International Research Team (1981). V prvi polovici prihodnjega leta bo pri založbi Academic Press izšlo obsežno poročilo o rezultatih raziskave.

2. KONCEPTUALNA OŠNOVA

Pomen dela obravnavamo kot večdimenzionalni koncept. Nekaj dimenzij definiramo z vrednotami, nekaj pa z normativnimi pričakovanji, ki se nanašajo na delo. V tem prispevku bomo predstavili enega od možnih načinov razmišljanja o vrednostnih dimenzijah koncepta, ki mu pravimo pomen dela. Pri tem mislimo na institucionalizirano delo, se pravi na delo, pri katerem gre za opravljanje kakega posla. Namesto izraza posel pa bomo raje uporabljali izraz poklicno delo. S koncep-

tom pomen dela torej skušamo zajeti pomen poklicnega dela. Toda ko ugotavljamo, kaj nekomu pomeni poklicno delo, ne vprašujemo, kaj mu pomeni poklicno delo, ki ga trenutno opravlja, ali kaj mu pomeni kako drugo konkretno poklicno delo; ugotoviti poskušamo, kaj mu pomeni poklicno delo nasploh. V tem je razloček med konceptom odtujenost pri delu in konceptom pomen dela.

Poklicna dela so entitete. Entitetam pa lahko priredimo določeno število smiselnih karakteristik. Vsaka karakteristika je množica vrednosti. Vrednosti, ki jih razločujemo pri posamezni karakteristiki, sestavljajo domeno karakteristike. Posamezno vrednost iz domene karakteristike lahko imenujemo oznaka. Če upoštevamo določeno število karakteristik poklicnega dela in če iz domene vsake od njih izberemo eno od vrednosti, dobimo nabor oznak, ki ga imenujemo *SLIKA DELA*. Nabor oznak

veliko samostojnosti-veliko pestrosti-povprečen osebni dohodek

je tak primer slike dela. To je primer trikomponentne slike dela. Če razločujemo p vrednosti karakteristike samostojnost pri delu, q vrednosti karakteristike pestrost dela in r vrednosti karakteristike osebni dohodek, potem lahko s temi tremi karakteristikami definiramo p krat q krat r različnih trikomponentnih slik dela. V splošnem: če vzamemo m karakteristik $C_1, C_2, \dots, C_m$ in če so njihove domene množice, ki so sestavljene iz $p_1, p_2, \dots, p_m$ oznak, potem nam izbor oznake iz vsake od njih daje m -komponentno sliko dela, produkt $p_1 p_2 \dots p_m$ pa število različnih m -komponentnih slik dela, ki jih lahko definiramo s karakteristikami $C_1, C_2, \dots, C_m$. Skratka, m -komponentno sliko dela lahko definiramo kot urejeno m -terko, t.j. kot element kartezičnega produkta $C_1 \times C_2 \times \dots \times C_m$. Število različnih m -komponentnih slik dela, ki jih lahko definiramo s karakteristikami $C_1, C_2, \dots, C_m$, je število elementov kartezičnega produkta $C_1 \times C_2 \times \dots \times C_m$.

Za dve sliki dela pravimo, da sta *KONFORMNI*, če imata enako število komponent in če se njune komponente nanašajo na iste karakteristike dela. Tako pri slikah dela

$\alpha =$ *veliko samostojnosti-veliko pestrosti-povprečen osebni dohodek*

$\beta =$ *veliko samostojnosti-veliko pestrosti*

$\gamma =$ *veliko samostojnosti-veliko pestrosti- brez možnosti za napredovanje*

$\delta =$ *komaj kaj samostojnosti-nič pestrosti-za 20 % večji osebni dohodek od povprečnega*

vidimo, da sta α in δ komformni, α in β , α in γ , β in γ , β in δ , γ in δ pa ne.

Recimo, da smo opisali neko poklicno delo tako, da smo upoštevali m karakteristik. To pomeni, da smo določili neko m -komponentno sliko dela. Vzemimo sedaj, da naknadno pritegnemo še k karakteristik in v nabor oznak, ki opisujejo opazovano poklicno delo, dodamo še k oznak, ki jih prej nismo upoštevali. Z dodatnimi k oznakami razširimo prejšnjo m -komponentno sliko dela v $m+k$ -komponentno sliko dela. Za $m+k$ -komponentno sliko dela, pri čemer je $k \geq 1$, pravimo, da je *RAZŠIRITEV* m -komponentne slike dela, če je vsaka karakteristika, ki je upoštevana v m -komponentni sliki, upoštevana tudi v $m+k$ -komponentni sliki in če so ustrezne komponente obeh slik dela enake.

Ko ugotavljamo, kaj komu pomeni poklicno delo, vprašujemo, kako *PO-MEMBNE* so zanj posamezne karakteristike poklicnega dela. Ustavimo se ob pojmu pomembnost, ki smo ga pravkar uporabili kot definiens. Določiti mu moramo empirično vsebino, sicer nam o definiendumu, t.j. o pomenu dela, nič ne pove. Ozmimo se zato po preferencah, ki jih posameznik daje nekaterim poklicnim delom pred drugimi. Po Suppesu (1957) lahko vzamemo šibko preferenco kot osnovni po-

jem in z njim definiramo strogo preferenco in indiferentnost. Strogo preferenco definiramo takole: nekdo daje strogo preferenco poklicnemu delu A pred poklicnim delom B natanko tedaj, kadar poklicnemu delu A daje šibko preferenco pred poklicnim delom B in poklicnemu delu B ne daje šibke preference pred poklicnim delom A . Da je ta ali oni posameznik indiferenten glede del A in B pa velja natanko tedaj, kadar daje delu A šibko preferenco pred delom B in tudi delu B šibko preferenco pred delom A .

Naj bo I ime kakega posameznika in naj bo J oznaka za množico, ki ima za elemente določena poklicna dela. I -jeve šibke preference za nekatera poklicna dela iz množice J določajo neko binarno relacijo – označimo jo s $Q(I)$. To je podmnožica množice $J \times J$: poljuben urejen par poklicnih del (A, B) iz $J \times J$ je v $Q(I)$ natanko tedaj, ko I daje poklicnemu delu A šibko preferenco pred poklicnim delom B . Če relacijo, ki jo določajo I -jeve stroge preference za nekatera poklicna dela iz množice J , imenujemo $S(I)$, in če relacijo, ki jo določajo I -jeve indiferentnosti glede poklicnih del iz množice J , označimo z $E(I)$, potem lahko zapišemo:

$$S(I) = Q(I) - Q^{-1}(I)$$

$$E(I) = Q(I) \cap Q^{-1}(I)$$

Pri tem je $Q^{-1}(I)$ k relaciji $Q(I)$ inverzna relacija. Privzemamo, da je $Q(I)$ strogo sovisna in tranzitivna relacija. S tem privzemamo tudi, da je relacija $S(I)$ tranzitivna in asimetrična, da je relacija $E(I)$ ekvivalenčna relacija in da sta relaciji $S(I)$ in $E(I)$ konsistentni, se pravi taki, da velja naslednji sklep: če je $(A, B) \in E(I)$ in $(B, C) \in S(I)$, potem je tudi $(A, C) \in S(I)$, ali drugače povedano, če so I -jeve preference za poklicna dela A, B, C iz J take, da je glede del A in B indiferenten in da delu B daje strogo preferenco pred delom C , potem pričakujemo, da tudi delu A daje strogo preferenco pred delom C .

Iz stroge sovisnosti relacije $Q(I)$ in iz definicij relacij $S(I)$ in $E(I)$ sledi zakon trihotomije, se pravi, privzemamo, da za poljubni poklicni deli A, B iz množice J velja natanko ena izmed naslednjih treh možnosti: (1) I daje strogo preferenco poklicnemu delu A pred poklicnim delom B , (2) I daje strogo preferenco poklicnemu delu B pred poklicnim delom A , (3) I je indiferenten glede poklicnih del A in B .

Smiselno je predpostaviti, da so preference v zvezi s poklicnimi deli povezane s karakteristikami poklicnih del. Pred evalviranjem je vselej karakteriziranje (prim. Fararo, 1973, str. 107). Privzemamo, da posameznik evalvira poklicna dela tako, da evalvira njihove konformne slike. Povejmo to natančneje:

1. Poklicnemu delu A daje strogo preferenco pred poklicnim delom B natanko takrat, kadar je med slikami, ki jih priredi delu A , taka slika α , da velja: sliki α daje strogo preferenco pred konformno sliko β , ki jo priredi delu B , in tudi vsaki razširitvi slike α , ki jo priredi delu A , daje strogo preferenco pred konformno razširitvijo slike β , ki jo priredi delu B .

2. Glede poklicnih del A in B je indiferenten natanko tedaj, ko je med slikami, ki jih priredi delu A slika α in med slikami, ki jih priredi delu B konformna slika β , za kateri velja: nobeni od njiju ne daje stroge preference pred drugo in nobeni razširitvi slike α , ki jo priredi delu A , ne daje stroge preference pred konformno razširitvijo slike β , ki jo priredi delu B , in nobeni razširitvi slike β , ki jo priredi delu B , ne daje stroge preference pred konformno razširitvijo slike α , ki jo priredi delu A .

S tema dvema privzetkoma reduciramo preferenco za neko poklicno delo na preferenco za določeno sliko dela.

Preference za dane slike dela pokažejo, katere karakteristike poklicnega dela so *VREDNOTE*. Pojasnimo to s primerom. V ta namen vzemimo dve sliki dela, ki se

razlikujeta samo v eni komponenti. Taki sta na primer naslednji trikomponentni sliki:

α = veliko samostjnosti-veliko pestrosti-povprečen osebni dohodek

β = veliko samostjnosti-malo pestrosti-povprečen osebni dohodek

Ti sliki se razlikujeta samo v komponenti, ki pove, kolikšna je pestrost dela. Če se torej sliki α daje strogo preferenco pred sliko β , lahko sklepamo, da je to zaradi razlike v pestrosti dela. Če nek posameznik sliki α daje strogo preferenco pred sliko β , potem rečemo, da je zanj pestrost dela vrednota.

Zanimajo nas le take karakteristike poklicnega dela, za katere smemo domnevati, da so vrednote. Denimo, da imamo m takih karakteristik. Imenujmo jih kar $C_1, C_2, \dots, C_m$. Mislimo si, da smo jih po nekem kriteriju razdelili v dva razreda. Brez škode za splošnost lahko vzamemo, da imamo v enem razredu, recimo v razredu R_1 , kar karakteristike $C_1, C_2, \dots, C_k$ ($1 \leq k < m$) in v drugem, v razredu R_2 , ostalih $m-k$ karakteristik. Denimo, da s karakteristikami $C_1, C_2, \dots, C_m$ definiramo dve sliki dela, imenujmo ju α in β . To sta torej konformni m -komponentni sliki. Lahko sta taki, da za vsak j od 1 do k velja, da se j -ti komponenti slike α daje strogo preferenco pred j -to komponento slike β in da za vsak j od $k+1$ do m velja, da se j -ti komponenti slike β daje strogo preferenco pred j -to komponento slike α . Za taki sliki pravimo, da sta pri dihotomiji $R_1:R_2$ NASPROTNI. Če sta sliki α in β taki, da sta pri dihotomiji $R_1:R_2$ nasprotni, in če nek posameznik daje strogo preferenco sliki α pred sliko β , je to, kar je v sliki α in ni v sliki β , zanj bolj pomembno kot to, kar je v sliki β in ni v sliki α . Ali drugače povedano: če sta sliki α in β pri dihotomiji $R_1:R_2$ nasprotni, in če se sliki α daje strogo preferenco pred sliko β , nam ta stroga preferenca kaže relativno pomembnost karakteristik dela, se pravi pomembnost karakteristik iz razreda R_1 v primerjavi s pomembnostjo karakteristik iz razreda R_2 . V enem razredu, recimo v R_1 , imamo lahko eno samo karakteristiko dela, npr. osebni dohodek, samostojnost pri delu, ali kako drugo karakteristiko poklicnega dela. V takem primeru nam stroga preferenca za eno od dveh nasprotnih slik dela kaže, kako pomembna je ta karakteristika v primerjavi z drugimi. Na ta način smo pojem pomembnost (npr. pomembnost samostojnosti pri delu, pomembnost osebnega dohodka itd.) empirično smiselno interpretirali.

Obravnavali bomo dve dihotomiji karakteristik poklicnega dela. Obe sta zanimivi teoretsko, hkrati pa tudi relevantni za politko zaposlovanja. Za eno pravimo, da je dihotomija instrumentalnost – neinstrumentalnost. Tu gre za razdelitev karakteristik poklicnega dela v dva razreda tako, da imamo v enem razredu karakteristike, ki ustrezajo posameznikovim instrumentalnim zahtevam v zvezi z delom, v drugem razredu pa karakteristike, ki ustrezajo posameznikovim neinstrumentalnim zahtevam v zvezi z delom. Vprašati moremo, kako pomembna je za posameznika neinstrumentalnost v primerjavi z instrumentalnostjo poklicnega dela. To relativno pomembnost imenujemo *PREFERENČNA VREDNOST INTRINSIČNEGA DELA*. Kolikšna je, povedo preference za slike dela, ki so pri dihotomiji instrumentalnost – neinstrumentalnost nasprotne.

Pri drugi dihotomiji karakteristik poklicnega dela izhajamo iz razdelitve

$$T = D + P$$

pri čemer je D čas, ki ga posameznik prebije na delu, in P čas, ko ni na delu. Za celoten čas T lahko vzamemo dan ali teden ali kakšen daljši časovni interval, se pravi za T lahko postavimo $T = 24$ ur ali $T = 7$ dni ali T je določeno število drugih časovnih enot (prim. Henderson in Quandt, 1958, str. 23–24). Čas P bomo imenovali *PROSTI ČAS*. Glede na to, kdaj je posameznik na delu in kdaj ni, lahko časovni interval $(0, T)$ razdelimo na podintervale $(0, T_1), (T_1, T_2), \dots, (T_{n-1}, T_n)$, $T_n = T$. To

je alternirajoče zaporedje časovnih intervalov, v katerem velja: če je $(0, T_1)$ interval prostega časa, potem je (T_1, T_2) interval delovnega časa, ki mu sledi naslednji interval prostega časa (T_2, T_3) , in tako dalje. Ti podintervali povedo, kako sta delovni čas D in prosti čas P porazdeljena po intervalu $(0, T)$. Za vsako poklicno delo je značilna določena količina delovnega časa D in s tem določena količina prostega časa $P = T - D$ v intervalu $(0, T)$, prav tako pa tudi določena porazdelitev delovnega časa D in prostega časa P po intervalu $(0, T)$. Karakteristike poklicnega dela lahko torej razdelimo v dva razreda tako, da v enem razredu zberemo karakteristike, ki določajo količino ali porazdelitev prostega časa P v intervalu $(0, T)$, v drugem razredu pa zberemo karakteristike, ki ne določajo niti količine niti porazdelitve prostega časa P v intervalu $(0, T)$. Tej razdelitvi karakteristik poklicnega dela pravimo dihotomija delo – prosti čas. Količina in porazdelitev prostega časa vplivata na pristočasne aktivnosti. Zanima nas, kako pomembne so za posameznika pristočasne aktivnosti v primerjavi s tem, kako pomembno je zanj poklicno delo. To relativno pomembnost imenujemo *PREFERENČNA VREDNOST PROSTEGA ČASA*. Kažejo jo preference za slike dela, ki so pri dihotomiji delo – prosti čas nasprotni.

Izmerki, ki povedo, kolikšna je za nekoga preferenčna vrednost intrinzičnega dela in kolikšna je za nekoga preferenčna vrednost prostega časa, nam dajejo del odgovora na vprašanje, kaj komu pomeni poklicno delo. Preferenčna vrednost intrinzičnega dela in preferenčna vrednost prostega časa sta dve vrednostni dimenziji koncepta, ki mu pravimo pomen dela. Poglejmo, kako smo ti dve dimenziji merili.

3. PREFERENČNA VREDNOST INTRINZIČNEGA DELA

Izbrali smo štiri karakteristike poklicnega dela: (1) osebni dohodek, (2) samostojnost pri delu, (3) strokovno ustreznost dela in (4) zanimivost dela. Osebni dohodek obravnavamo kot karakteristiko, ki ustreza instrumentalnim zahtevam v zvezi z delom. Za ostale tri karakteristike sodimo, da ustrezajo neinstrumentalnim zahtevam. Določili smo štiri vrednosti osebnega dohodka in po dve vrednosti za karakteristike, ki ustrezajo neinstrumentalnim zahtevam. Z njimi smo sestavili deset slik dela in jih uporabili v osmih vprašanjih o preferencah. Tako smo dobili instrument za merjenje preferenčne vrednosti intrinzičnega dela. Opiramo ga na prizvetka, s katerima smo preference za poklicna dela reducirali na preference za slike dela. V vprašanjih o preferencah (glej spodaj, vprašanja 1, 2, ..., 8) imamo štiri pare konformnih dvokomponentnih slik dela in štiri pare konformnih štirikomponentnih slik dela. V vsakem paru ena od slik predstavlja delo v hipotetični službi *A*, ali na kratko delo *A*, druga slika pa delo v hipotetični službi *B*, ali na kratko delo *B*. Delo *A* ustreza neinstrumentalnim zahtevam bolj kot delo *B*, instrumentalnim zahtevam pa manj (ali kvečjemu enako) kot delo *B*.

VPRAŠANJE 1

Mislite si, da imate na voljo dve službi. Imenujmo eno *A* in drugo *B*.

SLUŽBA A
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.

SLUŽBA B
Imeli boste tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 2

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 10 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.	Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 3

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.	Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 4

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 50 % večji osebni dohodek kot sedaj.

Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.
--

Tu ne bo skoraj noberne možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.
--

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 5

Kaj pa, če bi morali izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.
Pri tem delu boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Delali boste nekaj, kar vas veseli.

SLUŽBA B
Imeli boste tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.
Pri tem delu bo prišlo vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 6

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.
Pri tem delu boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.

SLUŽBA B
Imeli boste za 10 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.
Pri tem delu bo prišlo vaše znanje bolj malo v poštev.

Delali boste nekaj, kar vas veseli.

Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 7

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.
Pri tem delu boste v polni meri izkoristili svoje sposobnosti.
Delali boste nekaj, kar vas veseli

SLUŽBA B
Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.
Pri tem delu bo prišlo vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 8

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A
Tu boste imeli tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Sami boste odločali, kako boste opravljali svoje delo.
Pri tem delu boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Delali boste nekaj, kar vas veseli.

SLUŽBA B
Imeli boste za 50 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Tu ne bo skoraj nobene možnosti, da bi sami odločali o svojem delu.
Pri tem delu bo prišlo vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

Naj bo N množica vseh oseb, ki so bile izbrane v ciljne vzorce in so veljavno odgovorile na vseh osem vprašanj, ki jih sedaj obravnavamo. Takih oseb je 5777. Naj bo G_k množica, v katero spadajo vse tiste osebe iz množice N , ki so pri k -tem vprašanju izbrale odgovor 1 ali odgovor 2, in naj bo H_k množica, v katero spadajo vse tiste osebe iz množice N , ki so pri tem k -tem vprašanju izbrale odgovor 2. Za osebe, ki spadajo v množico G_k , lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo šibko preferenco sliki dela A pred sliko dela B . Za osebe, ki spadajo v množico H_k , lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo strogo preferenco sliki dela A pred sliko dela B . Poglejmo, kakšna je struktura urejenosti v množici, ki ima za elemente množice $G_1, G_2, \dots, G_8, N-G_1, N-G_2, \dots, N-G_8, H_1, H_2, \dots, H_8$ in $N-H_1, N-H_2, \dots, N-H_8$.

Vse te množice so seveda podmnožice množice N . Takoj tudi vidimo, da je H_k zme-
raj podmnožica G_k , torej pri vsakem k od 1 do 8 lahko zapišemo

$$H_k \subseteq G_k$$

in zato tudi

$$N-G_k \subseteq N-H_k$$

Nadalje: predpostaviti smemo, da vsak respondent iz množice N daje sliki dela B iz četrtega vprašanja vsaj šibko preferenco pred sliko dela B iz tretjega vprašanja, tej vsaj ko šibko preferenco pred sliko dela B iz drugega vprašanja in slednji vsaj šibko preferenco pred sliko dela B iz prvega vprašanja. Analogne hipoteze smemo postaviti tudi za slike dela B v petem, šestem, sedmem in osmem vprašanju. Iz teh hipotez in iz hipoteze o tranzitivnosti relacij, ki jih določajo preference respondentov, sledi:

$$N-G_1 \subset N-G_2 \subset N-G_3 \subset N-G_4$$

$$N-H_1 \subset N-H_2 \subset N-H_3 \subset N-H_4$$

$$N-G_5 \subset N-G_6 \subset N-G_7 \subset N-G_8$$

$$N-H_5 \subset N-H_6 \subset N-H_7 \subset N-H_8$$

oziroma

$$G_4 \subset G_3 \subset G_2 \subset G_1$$

$$H_4 \subset H_3 \subset H_2 \subset H_1$$

$$G_8 \subset G_7 \subset G_6 \subset G_5$$

$$H_8 \subset H_7 \subset H_6 \subset H_5$$

Množico G_k-H_k sestavljajo respondenti, ki so pri k -tem vprašanju indiferentni. Naj bo M_k množica, v katero spadajo vsi tisti respondenti iz množice N , ki sliki dela B iz vprašanja k dajejo strogo preferenco pred sliko dela B iz vprašanja $k-1$ ($k=2, 3, 4, 6, 7, 8$). Zaradi hipoteze o konsistentnosti relacij, ki jih določajo preference respondentov, sledi:

$$(G_2-H_2) \cap M_2 \subseteq H_1$$

$$(G_3-H_3) \cap M_3 \subseteq H_2$$

$$(G_4-H_4) \cap M_4 \subseteq H_3$$

$$(G_6-H_6) \cap M_6 \subseteq H_5$$

$$(G_7-H_7) \cap M_7 \subseteq H_6$$

$$(G_8-H_8) \cap M_8 \subseteq H_7$$

oziroma

$$(G_1-H_1) \cap M_2 \subseteq N-G_2$$

$$(G_2-H_2) \cap M_3 \subseteq N-G_3$$

$$(G_3-H_3) \cap M_4 \subseteq N-G_4$$

$$(G_5-H_5) \cap M_6 \subseteq N-G_6$$

$$(G_6-H_6) \cap M_7 \subseteq N-G_7$$

$$(G_7-H_7) \cap M_8 \subseteq N-G_8$$

Slika dela A , ki jo imamo v vprašanju k , je razširitev slike dela A , ki jo imamo v vprašanju $k-4$, in slika dela B ki jo imamo v vprašanju k , je razširitev slike dela B , ki jo imamo v vprašanju $k-4$ ($k = 5, 6, 7, 8$). Lahko predpostavimo, da so te razširitve slik dela A in B take, da veljajo naslednje relacije:

$$G_1 \subset G_5 \quad \text{in} \quad H_1 \subseteq H_5$$

$$G_2 \subset G_6 \quad \text{in} \quad H_2 \subseteq H_6$$

$$G_3 \subset G_7 \quad \text{in} \quad H_3 \subseteq H_7$$

$$G_4 \subset G_8 \quad \text{in} \quad H_4 \subseteq H_8$$

V skladu s premislekom iz prejšnjega razdelka lahko obravnavamo prvo in peto vprašanje kot vprašnji, s katerima testiramo, ali so samostojnost pri delu, strokovna ustreznost dela in zanimivost dela vrednote. Rezultati tega testiranja so naslednji: pri prvem vprašanju 88.5 % respondentov iz ciljnih vzorcev daje strogo preferenco sliki dela A pred sliko dela B ; pri petem vprašanju pa jih kar 95.7 % daje strogo preferenco sliki dela A pred sliko dela B . Tu lahko uporabimo pojma univerzalizem in partikularizem, ki ju je uvedel Blau (1964) in formaliziral Fararo (1973, str. 112–113). Po Blauu je partikularistična vrednota vsaka karakteristika, pri kateri velja, da so preference za posamezne vrednosti iz njene domene odvisne od vrednosti, ki označuje tega ali onega posameznika: posameznik daje vrednosti, ki velja zanj, strogo preferenco pred vsemi ostalimi vrednostmi iz domene take karakteristike. Če preference za posamezne vrednosti iz domene neke karakteristike niso odvisne od vrednosti, ki označuje tega ali onega posameznika, zanje pravimo, da kažejo univerzalistično vrednoto. Preference, ki smo jih ugotovili s prvim in petim vprašanjem, kažejo, da so samostojnost pri delu, strokovna ustreznost dela in zanimivost dela univerzalistične vrednote. Lahko predpostavimo, da isto velja za vsako drugo karakteristiko, ki ustreza neinstrumentalnim zahtevam v zvezi z delom.

Za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 2, za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 3, za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 4, za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 6, za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 7 in za sliko dela, ki nastopata v vprašanju 8, privzemamo, da sta pri dihotomiji instrumentalnost – neinstrumentalnost nasprotni. Preference, ki jih razkrijemo z vprašanji 2, 3, 4, 6, 7, 8, torej kažejo, kako pomembna je za respondenta samostojnost pri delu, strokovna ustreznost dela in zanimivost dela v primerjavi z višino osebnega dohodka. Ob dvokomponentnih slikah dela, ki ju imamo v vprašanju 2, kar 79.3 % respondentov iz ciljnih vzorcev daje strogo preferenco sliki dela A . Pri dvokomponentnih slikah dela, ki ju imamo v vprašanju 3, analogen delež respondentov pade na 58.8 %, pri slikah dela, ki ju imamo v vprašanju 4, pa doseže samo 38.8 %. Pri štirikomponentnih slikah dela, ki nastopata v vprašanju 6, kar 90.9 % respondentov iz ciljnih vzorcev daje strogo preferenco sliki dela A . Nato analogen delež respondentov pada: pri slikah dela, ki ju

imamo v vprašanju 7, znaša 77.1 %, in pri slikah dela, ki ju imamo v vprašanju 8, znaša 57.6 %. Ti odstotki so presenetljivo visoki – pričakovali smo, da bodo precej nižji. Z ozirom na diskriminatorno moč našega merskega instrumenta, je to neprijetno presenečenje. Zelo verjetno je, da bi povečali diskriminatorno moč merskega instrumenta, če bi še naprej zviševali osebni dohodek v slikah dela *B*. Seveda to ne pomeni, da merski instrument tak kot je, ne diskriminira med posamezniki. Tudi tak kot je, nam daje pomembno količino informacije.

Kakorkoli že, za samostojnost pri delu, strokovno ustreznost in zanimivost poklicnega dela lahko rečemo, da predstavljajo vzorec iz množice vseh takih karakteristik poklicnega dela, ki ustrezajo neinstrumentalnim zahtevam. Na podoben način lahko obravnavamo tudi osebni dohodek: lahko ga imamo za vzorčni primer iz množice karakteristik, ki ustrezajo instrumentalnim zahtevam v zvezi z delom. Odgovori na osem vprašanj o preferencah nam potemtakem dajejo oceno preferenčne vrednosti intrinzičnega dela.

.. Odgovore vsakega respondenta lahko opišemo z osmimi števili. Naj $U_k(i)$ predstavlja številko odgovora, ki ga je i -ti respondent izbral pri k -tem vprašanju ($i = 1, 2, \dots, 5777$; $k = 1, 2, \dots, 8$). Urejen niz osmih števil, ki predstavlja odgovore i -tega respondenta, to se pravi urejeno osmerko

$$U(i) = (U_1(i), U_2(i), \dots, U_8(i))$$

imenujemo *VZOREC PREFERENC* i -tega respondenta. Določiti moramo preslikavo X , ki i -temu respondentu priredi realno število $X(i)$. To število naj pove, kolikšna je v vzorcu preferenc i -tega respondenta preferenčna vrednost intrinzičnega dela. Če sta vzorca preferenc i -tega in j -tega respondenta enaka, če je torej $U(i) = U(j)$, potem mora biti $X(i) = X(j)$. Zato pravimo, da je $X(i)$ *SKALNA VREDNOST* za vzorec preferenc i -tega respondenta.

Preslikavo X določimo tako, da zadostimo skalogramski zahtevi. Na podlagi šibkih preferenc, izraženih pri k -tem vprašanju, smo respondente, se pravi množico N , razdelili na podmnožici G_k in $N - G_k$, ki ju lahko obravnavamo kot ekvivalenčna razreda. Na podlagi strogih preferenc pri k -tem vprašanju smo respondente razdelili na ekvivalenčna razreda H_k in $N - H_k$. Imamo torej 16 parov ekvivalenčnih razredov. Preslikavo X določimo tako, da so razlike med vrednostmi za respondente, ki spadajo v isti ekvivalenčni razred, kolikor se da majhne in da so hkrati razlike med vrednostmi za respondente, ki ne spadajo v isti ekvivalenčni razred, kolikor se da velike. Trampuž in Antončič (1984) sta dokazala, da skalogramski zahtevi lahko zadostimo tako, da: (1) z aditivnim binarnim kodiranjem definiramo dihotočne spremenljivke, (2) na dihotočnih spremenljivkah naredimo komponentno analizo in (3) s prvo glavno komponento določimo iskane vrednosti – v našem primeru vrednosti X . Dihotočne spremenljivke V_j ($j = 1, 2, \dots, 16$), na katerih smo naredili komponentno analizo, da bi dobili vrednosti X , definiramo takole: za lihi $j = 2k - 1$ je

$$V_j = \begin{cases} 1, & \text{če je } U_k < 3 \\ 0, & \text{sicer} \end{cases}$$

za sodi $j = 2k$ pa je

$$V_j = \begin{cases} 1, & \text{če je } U_k = 2 \\ 0, & \text{sicer} \end{cases}$$

Dihotočne spremenljivke V_j seveda definiramo na množici N , se pravi na množici, na kateri so definirane spremenljivke U_k ($k = 1, 2, \dots, 8$).

V tabeli 3.1 je nekaj vzorcev preferenc s pripadajočimi skalnimi vrednostmi. Kot je razvidno iz tabele, dajemo vzorcu preferenc (3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3) skalno vrednost, ki je enaka 0. To je smiselno, saj je očitno, da v vzorcu, ki ga sestavlja osem strogih preferenc za slike dela *B*, intrinzično delo nima nikakršne preferenčne vrednosti. Enoto merjenja smo določili tako, da je razlika med skalno vrednostjo za vzorec preferenc (2, 3, 3, 3, 2, 3, 3, 3) in skalno vrednostjo za vzorec preferenc (3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3) enaka 1. Največja skalna vrednost pripada kajpak vzorcu preferenc (2, 2, 2, 2, 2, 2, 2, 2), torej vzorcu, ki ga sestavlja osem strogih preferenc za slike dela *A*.

TABELA 3.1

VZOREC PREFERENC	SKALNA VREDNOST
(3,3,3,3,3,3,3,3)	0.00
(1,3,3,3,1,3,3,3)	0.57
(1,3,3,3,1,1,3,3)	0.85
(2,3,3,3,2,3,3,3)	1.00
(2,3,3,3,2,2,3,3)	1.54
(1,1,3,3,2,2,3,3)	1.57
(1,1,1,1,1,1,1,1)	1.72
(2,1,3,3,2,2,3,3)	1.74
(2,2,3,3,2,2,3,3)	1.93
(1,3,3,3,2,2,2,2)	2.06
(2,2,3,3,2,2,2,3)	2.33
(2,2,1,3,2,2,2,3)	2.50
(1,1,1,1,2,2,2,2)	2.59
(2,2,1,1,2,2,1,1)	2.60
(2,2,3,3,2,2,2,2)	2.63
(2,2,2,3,2,2,2,3)	2.67
(2,2,1,1,2,2,2,2)	2.94
(2,2,2,3,2,2,2,2)	2.97
(2,2,2,1,2,2,2,2)	3.11
(2,2,2,2,2,2,2,2)	3.26

Nacionalna povprečja in skupinska povprečja za preferenčno vrednost intrinzičnega dela so v tabeli 3.2. Nacionalno povprečje pravimo povprečni vrednosti za vse ciljne vzorce v posamezni deželi. Skupinsko povprečje pravimo povprečni vrednosti za vseh sedem (deželnih) vzorcev za posamezno ciljno skupino. Razen povprečij so v tabeli 3.2 še standardne deviacije in števila, ki povedo, koliko oseb je bilo upoštevanih pri računanju posameznih povprečij in standardnih deviacij. Nacionalno povprečje doseže največjo vrednost na nemških ciljnih vzorcih in najmanjšo na japonskih. Omeniti je treba, da je sestava nemških ciljnih vzorcev nekoliko drugačna kot sestava ciljnih vzorcev v drugih deželah. Največje skupinsko povprečje imajo učitelji in najmanjše tekstilni delavci. Skupno povprečje vseh vzorcev je 2.61, pripadajoča standardna deviacija pa 0.74.

TABELA 3.2

	POVPREČJE	STANDARDNA DEVIACIJA	ŠTEVILO OSEB
DEŽELA			
Belgija	2.52	0.75	880
Nemčija	2.81	0.58	682
Izrael	2.57	0.84	834
Japonska	2.47	0.84	1089
Nizozemska	2.77	0.63	905
ZDA	2.53	0.69	847
Jugoslavija	2.67	0.64	540
CILJNA SKUPINA			
Iskalci zaposlitve	2.46	0.86	539
Upokojenci	2.69	0.76	555
Inženirji kemije	2.81	0.53	534
Učitelji	2.96	0.49	635
Samozaposleni	2.91	0.56	654
Orodjarji	2.48	0.72	588
Referenti	2.51	0.68	685
Tekstilni delavci	2.13	0.95	554
Začasno zaposleni	2.55	0.65	456
Učenci	2.49	0.69	577

V tabeli 3.2 ni videti velikih razlik med deželami. Tudi razlike med ciljnimi skupinami niso zelo velike, vendar se zdi, da so večje kot razlike med deželami. Da bi ugotovili, ali zbrani podatki kažejo statistično signifikantne zveze, smo opravili kovariančno analizo. Pravzaprav smo opravili precej različnih kovariančnih analiz, in sicer takih z dvema faktorjema in eno kovariato. Faktorja sta *CILJNA SKUPINA* in *DEŽELA*, kovariata je *STAROST*. Odvisna spremenljivka je seveda preferenčna vrednost intrinzičnega dela. Kovariate nismo vpeljali samo zato, da bi ocenili, kolikšen učinek na preferenčno vrednost intrinzičnega dela ima starost, marveč predvsem zato, da bi v učinku ciljne skupine razmejili učinek poklica od učinka starosti. Za nekatere ciljne skupine, kot na primer za upokojece in učence, je namreč starost ena od definirajočih karakteristik. Povprečna preferenčna vrednost intrinzičnega dela za skupino pod 30 let, se pravi povprečje za vse do 30 let stare respondente iz ciljnih vzorcev, je 2.51, za skupino od 30 do 50 let 2.67 in za tiste, ki so stari 50 let ali več, 2.66. Razlika med prvim in zadnjima dvema vzorčnima povprečjema je statistično signifikantna.

Vrnimo se h kovariančni analizi. Ker v Nemčiji in pri nas anketiranje ni bilo izvedeno na vseh desetih ciljnih vzorcih (denar!), smo se odločili, da naredimo kovariančno analizo na dveh podmnožicah ciljnih vzorcev: (1) na ciljnih vzorcih za pet dežel (brez Nemčije in Jugoslavije) in (2) na šestih ciljnih vzorcih (vzorci za iskalce zaposlitve, za upokojece, za začasno zaposlene delavce in za učence niso bili vključeni v analizo) za šest dežel (brez Nemčije). Kot je razvidno iz zadnjega stolpca tabele 3.2, za analizo faktorskih učinkov nimamo enakega števila podatkov v vseh celicah. To pomeni, da imamo opraviti z neortogonalnostjo: učinek faktorja dežela ni ortogonalen na učinek faktorja ciljna skupina in ta dva faktorska učinka nista ortogonalna na učinek interakcije. Kovariančno analizo smo zato delali po hierarhičnem in regresijskem obrazcu. Parametre, ki merijo učinek kovariate in faktorske

učinke na preference za intrinzično delo, smo obravnavali kot konstante in ne kot slučajne spremenljivke (fixed-effect model).

Izkazalo se je, da sklep o statistični signifikantnosti faktorskih učinkov ni odvisen od obrazca, po katerem naredimo kovariančno analizo. Vsakič dobimo, ne glede na to, po katerem obrazcu opravimo kovariančno analizo, tolikšne vrednosti testnih statistik F , da smemo sklepati, da imata oba faktorja (dežela in ciljna skupina) nekaj učinka na preference za intrinzično delo. (Besedo »učinek« uporabljamo v statističnem pomenu.) Toda ustrezne vsote kvadratov kažejo, da je učinek ciljne skupine večji kot učinek dežele. V tabelah 3.3a in 3.3b so štiri kovariančne analize. V hierarhično nastavljenih kovariančnih analizah, ki ju prikazujeta tabeli, je starosti dana najvišja vzročna prioriteta. Njen učinek na preference za intrinzično delo smo ocenili pred izločitvijo drugih učinkov. Po tem, ko smo izločili učinek starosti, smo ocenili učinek dežele. Nato smo izločili še učinek dežele in ocenili učinek ciljne skupine. Po izločitvi prvih treh učinkov smo ocenili še interakcijski učinek dežele in ciljne skupine.

TABELA 3.3a

VIR VARIABILNOSTI	REGRESIJSKA VARIANTA		HIERARHIČNA VARIANTA		PROS. STOP.
	VSOTA KVADRATOV	F	VSOTA KVADRATOV	F	
KOVARIATA					
Starost	4.066	8.28	28.206	57.41	1
FAKTORJA	340.669	53.34	345.181	54.05	13
Dežela	49.109	24.99	53.487	27.22	4
Ciljna skupina	287.921	65.12	291.693	65.97	9
INTERAKCIJA					
Dežela-Ciljna skupina	49.433	2.80	49.432	2.80	36
POJASNJENA VAR.	422.817	17.21	422.818	17.21	50
RESIDUAL. VAR.	2201.448		2201.447		4481
CELOTNA VAR.	2624.265		2624.265		4531

TABELA 3.3b

VIR VARIABILNOSTI	REGRESIJSKA VARIANTA		HIERARHIČNA VARIANTA		PROS. STOP.
	VSOTA KVADRATOV	F	VSOTA KVADRATOV	F	
KOVARIATA					
Starost	1.130	2.60	16.883	38.90	1
FAKTORJA	300.851	69.32	302.879	69.79	10
Dežela	33.523	15.45	36.483	16.81	5
Ciljna skupina	264.905	122.07	266.395	122.76	5
INTERAKCIJA					
Dežela-Ciljna skupina	53.470	4.93	53.470	4.93	25
POJASNJENA VAR.	373.232	23.89	373.232	23.89	36
RESIDUAL. VAR.	1396.635		1396.636		3218
CELOTNA VAR.	1769.868		1769.868		3254

Da bi dognali, kolikšen (statistično razmejen) učinek na preferenčno vrednost intrinzičnega dela imajo posamezne faktorske kategorije, smo naredili multiplo klasifikacijsko analizo. Rezultati so prikazani v tabelah 3.4a in 3.4b V obeh tabelah so odkloni nacionalnih in skupinskih povprečij od skupnega povprečja. V drugem stolpcu tabel so odkloni, ki jih dobimo pred statistično razmejitev faktorjev in učinka kovariate. V tretjem stolpcu so odkloni, ki jih dobimo, ko statistično razmejimo učinek enega faktorja od učinka drugega. V četrtem stolpcu so odkloni, ki jih dobimo, ko razmejimo faktorske učinke in tudi učinek kovariate (deviations adjusted for factors and covariate). Poglejmo, kaj se zgodi po statistični razmejitvi učinkov. Učinek dežele na preference za intrinzično delo se ne spremeni. Tudi v konfiguraciji učinka ciljne skupine se, ko razmejimo učinek dežele in učinek ciljne skupine, skoraj nič ne spremeni. Do omembe vredne spremembe v konfiguraciji učinka ciljne skupine pa pride, ko razmejimo učinek kovariate: absolutna vrednost povprečnega odklona za upokojujence in za učence se precej zmanjša (glej tabelo 3.4a). Pri tem gre verjetno za razpad učinka ciljne skupine na dva učinka: učinek poklica in učinek starosti. Ker naši podatki niso podatki iz longitudinalne raziskave, lahko samo ugibamo, koliko je intergeneracijske komponente in koliko je intrageneracijske komponente v učinku, ki je pripisan starosti.

V tabelah 3.4a in 3.4b sta tudi statistiki eta in beta. Njuni kvadrirani vrednosti povesta, da faktor dežela pojasnjuje okoli 2 % in faktor ciljna skupina okoli 15 % variance preferenčne vrednosti intrinzičnega dela. Zato smemo trditi, da je učinek poklica na preference za intrinzično delo 7 do 8-krat večji od učinka dežele. Lahko zaključimo, da je učinek dežele, čeprav statistično signifikanten, v resnici zanemarljiv.

TABELA 3.4a

SKUPNO POVPREČJE = 2.57

FAKTORSKA KATEGORIJA	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE	
	N	ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	ODKLON BETA
DEŽELA						
Belgija	879	-0.05		-0.05		-0.05
Izrael	822	0.01		0.01		0.01
Japonska	1082	-0.10		-0.09		-0.09
Nizozemska	905	0.20		0.19		0.20
ZDA	844	-0.04		-0.05		-0.06
			0.14		0.13	0.14
CILJNA SKUPINA						
Iskalci zaposlitve	444	-0.15		-0.15		-0.15
Upokojujenci	463	0.13		0.13		0.03
Ingženirji kemije	443	0.24		0.23		0.24
Učitelji	439	0.42		0.42		0.42
Samozaposleni	464	0.32		0.32		0.29
Orodjarji	443	-0.13		-0.14		-0.14
Referenti	492	-0.11		-0.11		-0.08
Tekstilni delavci	435	-0.55		-0.54		-0.54
Začasno zaposleni	441	-0.03		-0.03		-0.00
Učenci	468	-0.14		-0.14		-0.07
			0.35		0.35	0.34

TABELA 3.4b

SKUPNO POVPREČJE = 2.61

FAKTORSKA KATEGORIJA	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE		
	N	ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	ODKLON	BETA
DEŽELA							
Belgija	526	-0.10		-0.10		-0.10	
Izrael	486	-0.03		-0.03		-0.03	
Japonska	627	-0.13		-0.11		-0.11	
Nizozemska	552	0.20		0.19		0.19	
ZDA	525	0.01		0.00		-0.00	
Jugoslavija	539	0.06		0.06		0.05	
			0.15		0.14		0.14
CILJNA SKUPINA							
Inženirji kemije	533	0.20		0.20		0.20	
Učitelji	529	0.33		0.33		0.33	
Samozaposleni	554	0.29		0.28		0.27	
Orodjarji	534	-0.17		-0.18		-0.18	
Referenti	582	-0.14		-0.14		-0.12	
Tekstilni delavci	523	-0.50		-0.50		-0.50	
			0.40		0.40		0.39

Če v regresijskem nastavku za kovariančno analizo faktor ciljna skupina nadomestimo s faktorji *SPOL*, *IZOBRAZBA* in *DELOVNA SAMOSTOJNOST* respondenta in če faktorja dežela ne upoštevamo več, dobimo rezultate, ki so v tabeli 3.5.

TABELA 3.5

VIR VARIABILNOSTI	VSOTA KVADRATOV	F	PS
KOVARIATA			
Starost	6.253	12.93	1
FAKTORJI	234.137	80.68	6
Samostojnost	60.465	62.50	2
Spol	3.680	7.61	1
Izobrazba	47.458	32.71	3
DVOJNE INTERAKCIJE			
Samostojnost-spol	2.381	2.46	2
Samostojnost-izobrazba	3.358	1.16	6
Spol-izobrazba	4.417	3.04	3
TROJNA INTERAKCIJA			
Samostoj.-spol-izobrazba	4.243	1.46	6
POJASNJENA VAR.	306.144	26.37	24
RESIDUAL. VAR.	2444.656		5054
CELOTNA VAR.	2750.799		5078

Razločujemo naslednje izobrazbene stopnje:

- 1 – osnovna šola
- 2 – srednja šola (2-letna, 3-letna ali 4-letna)
- 3 – višja šola
- 4 – visoka šola

Kot indikator respondentove samostojnosti pri delu jemljemo možnost, da respondent odloča o svojem delu. Koliko je posamezen respondent ima, smo ocenili tako, da smo uporabili naslednje vprašanje:

Katera od teh izjav najbolj opiše, kako je pri vašem delu?

- 1 – *Nimam skoraj nobene možnosti, da bi sam(a) odločal(a) o svojem delu.*
- 2 – *O svojem delu deloma odločam sam(a), deloma zame odločajo drugi.*
- 3 – *Sam(a) odločam o tem, kako bom delal(a).*

Ocene, ki smo jih dobili s tem vprašanjem, so seveda subjektivne, so ocene percepiranega stanja. Za potrebe naše analize niso nič slabše kot ocene objektivnega stanja, če zanje velja, da porazdelijo respondente v tri linearno urejene ekvivalenčne razrede na približno enak način kot ocene objektivnega stanja. Ne vemo, ali to zanje velja ali ne, a tudi če ne, so relevantne za našo analizo. Upoštevati je namreč treba (prim. Mortimer in Lorence, 1979 b), da je bilo pri raziskovanju zadovoljstva z delom ugotovljeno, da ima percepcija mediativno funkcijo pri psihološkem odzivanju na objektivno stanje (glej Seashore in Taber, 1975).

Znana je hipoteza o recipročni odvisnosti, ki veže poklicne vrednote in delovno kariero. Po tej hipotezi je delovna kariera posameznika zaporedje zaposlitev, s katerimi posameznik konvergira proti zaposlitvenemu stanju, ki ustreza njegovim poklicnim vrednotam. To je tako imenovani **SELEKCIJSKI UČINEK** poklicnih vrednot. Poklicne vrednote pa pri tem niso konstantne, po hipotezi o recipročni odvisnosti obstaja tudi tako imenovani **SOCIALIZACIJSKI UČINEK** delovne kariere. Opravljenih je bilo veliko raziskav o teh dveh učinkih (glej Mortimer in Lorence, 1979 b). S podatki, ki nam jih daje naša raziskava, ne moremo razmejiti selekcijskega učinka od socializacijskega. Ugotavljamo le, kolikšna je razlika med povprečno preferenčno vrednostjo intrinzičnega dela pri respondentih, ki (ocenjujejo, da) imajo veliko samostojnosti pri delu, in povprečno preferenčno vrednostjo intrinzičnega dela pri respondentih, ki (ocenjujejo, da) imajo malo samostojnosti pri delu. Na to razliko je treba bržkone gledati kot na razliko, v kateri imamo oba učinka – selekcijskega in socializacijskega. Ko ju ocenjujemo, ne upoštevamo vseh stanj v respondentovi delovni karieri, upoštevamo samo zadnje stanje. To zadnje stanje v respondentovi delovni karieri opisujemo samo z eno karakteristiko – s samostojnostjo pri delu. Takšno parsimoničnost pri opisovanju respondentovega dela opravičujejo rezultati prejšnjih raziskav. Kohn (1969, pogl. 10) na primer ugotavlja, da gre dobršen del razlik v vrednotah, ki karakterizirajo posamezne socialne sloje, na račun razlik v možnosti za samovodenje (self-direction) pri delu. Rezultati raziskovanja, ki sta ga opravila Mortimer in Lorence (1979 b), potrjujejo hipotezo o socializacijskem učinku samostojnosti pri delu, hipotezo o socializacijskem učinku drugih karakteristik poklicnega dela pa ne.

Kovariančna analiza, ki jo imamo v tabeli 3.5, kaže statistično signifikantno odvisnost med preferencami za intrinzično delo in samostojnostjo pri delu. Konfiguracija te odvisnosti je v tabeli 3.6. Dobili smo jo z multiplo klasifikacijsko analizo. Kot vidimo, je preferenčna vrednost intrinzičnega dela v povprečju naraščajoča funkcija delovne samostojnosti: pri večji delovni samostojnosti ima intrinzično delo v povprečju večjo preferenčno vrednost. Iz tabele 3.6 je razvidno tudi, da so odkloni,

ki gredo na račun samostojnosti pri delu, večji kot odkloni, ki gredo na račun izobrazbe; odkloni, ki gredo na račun spola, so zanemarljivi. V zadnjem stolpcu tabele vidimo, da je »razpon učinka« samostojnosti pri delu enak $0.17 - (-0.36) = 0.53$ merske enote in »razpon učinka« izobrazbe enak $0.18 - (-0.18) = 0.36$ merske enote.

TABELA 3.6

SKUPNO POVPREČJE = 2.62

FAKTORSKA KATEGORIJA	N	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE	
		ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	ODKLON	BETA
SPOL							
Moški	2805	-0.01		-0.04		-0.04	
Ženske	2274	0.01		0.05		0.05	
			0.02		0.06		0.07
IZOBRAZBA							
1	628	-0.25		-0.16		-0.18	
2	2205	-0.11		-0.09		-0.09	
3	1110	0.13		0.10		0.10	
4	1136	0.22		0.17		0.18	
			0.22		0.17		0.18
SAMOSTOJNOST							
1	721	-0.42		-0.37		-0.36	
2	2515	-0.01		-0.02		-0.02	
3	1843	0.18		0.18		0.17	
			0.26		0.24		0.23

Povzemimo. Iz naših kovariančnih analiz je razvidno, da je poklic najboljši prediktor preferenčne vrednosti intrinzičnega dela. Ta ugotovitev se ujema z ugotovitvami Samuela in Lewin-Epsteina (1979). Nadalje: hipoteze o socializacijskem učinku delovne kariere sicer ne moremo zavrniti, vendar je očitno, da socializacijski učinek še zdaleč ni tolikšen, da bi generiral zadovoljivo kongruenco med poklicnimi vrednotami in strukturo dela. Razlike v samostojnosti, ki jo imajo respondenti pri svojem delu, pojasnjujejo le dobrih 5 % variance v preferencah za intrinzično delo. Od tod sledi hipoteza, da na poklicne vrednote odločilno vplivajo strukture zunaj dela.

Yankelovich (1979) slikovito ugotavlja, da so v sedemdesetih letih v ameriški družbi »konstante nenadoma postale spremenljivke«. Lahko privzamemo, da to velja tudi za druge industrijske družbe. Zanje je značilno naslednje: povečuje se udeležnost v delovni sili in sicer predvsem zato, ker se v ženski populaciji povečuje nagnjenost k zaposlovanju, kar se pozna na strukturi družine in na obrazcih družinskega življenja (tradicionalnih »prehranjevalcev družine« skorajda ni več); uveljavljajo se novi simboli uspeha, novi viri zadovoljstva in novi obrazci za samopotrjevanje (samopotrjevati se ni več isto kot imeti uspeh). Te in podobne spremembe v strukturah zunaj dela prinašajo nove vrednote in nova normativna pričakovanja v zvezi z delom, skratka novo delovno kulturo. Namesto (ali razen) o delovni etiki lahko sedaj govorimo o delovni estetiki (Kerr, 1979).

Spremembam v delovni kulturi niso sledile ustrezne spremembe v strukturi dela. Delovna kultura in struktura dela sta zato vedno bolj inkongruentni. Na primer: kljub velikemu številu oseb, ki iščejo delo, ostaja veliko delovnih mest nezasedenih (Yankelovich, 1979, str. 5). To ni navadno neravnotežje na trgu delovne sile in tudi ne navadna strukturna brezposelnost. To je indikator inkongruence med delovno kulturo in strukturo dela.

Delo, ki ga ponuja tradicionalna institucija dela, ustreza kvečjemu tradicionalnemu »prehranjevalcu družine«. V naših ciljnih vzorcih pa je takih zelo malo, saj smo videli, da so odstotki respondentov, ki dajejo strogo preferenco intrinzičnemu delu, presenetljivo visoki. Od tod sledi naslednji sklep: če ne bo prišlo do prilagoditvenih sprememb v institucionalnem sistemu dela, bo inkongruenca med delovno kulturo in institucionalnim sistemom dela naraščala, to pa lahko privede do krize legitimnosti celotnega institucionalnega sistema. Pojem kriza legitimnosti smo si sposodili pri Horvatu (1979, str. 54–58). Horvat pri tem prevzema definicijo, po kateri je legitimnost zmožnost sistema, da generira in ohranja prepričanje, da so obstoječe institucije najbolj primerne (Lipset, 1963).

Ko smo se ukvarjali z odvisnostjo med samostojnostjo pri delu in preferencami za intrinzično delo, smo obravnavali preference za intrinzično delo kot antecedens in hkrati kot konsekvens. Oglejmo si jih še kot »čisti«
antecedens. S tem namenom se ozrimo po odgovorih na naslednje vprašanje:

Če bi začeli znova, ali bi spet izbrali tak poklic, kot ga imate sedaj?

1 – *Izbral(a) bi drug poklic.*

2 – *Izbral(a) bi isti poklic.*

S tem vprašanjem definiramo slučajno spremenljivko, imenujmo jo Z . Njeni vrednosti sta 1 in 2: $Z = 2$, če se respondent odloči za odgovor »Izbral(a) bi isti poklic«. Predpostavljamo, da ta odgovor izraža respondentovo **ZADOVOLJSTVO Z DELOVNO KARIERO**.

Tudi preferenčno vrednost, ki jo ima za posameznega respondenta intrinzično delo, lahko obravnavamo kot slučajno spremenljivko. Imenujmo jo X . Enako lahko obravnavamo tudi respondentovo samostojnost pri delu. To naj predstavlja slučajna spremenljivka Y : $Y = 1$, če respondent (ocenjuje, da) nima skoraj nobene možnosti, da bi sam odločal o svojem delu; $Y = 2$, če respondent (ocenjuje, da) deloma sam odloča o svojem delu; $Y = 3$, če respondent (ocenjuje, da) sam odloča, kako bo delal.

Predpostavljamo, da je spremenljivka Z odvisna od spremenljivk X in Y . Predpostavljamo, da je odvisnost takale: za respondenta, ki pri delu nima skoraj nič ali zelo malo samostojnosti, je verjetnost, da je zadovoljen s svojo delovno kariero, tem manjša, čim večjo preferenčno vrednost ima zanj intrinzično delo; za respondenta, ki ima nekaj samostojnosti pri delu, je verjetnost, da je zadovoljen s svojo delovno kariero, tem večja, čim večjo preferenčno vrednost ima zanj intrinzično delo; če ima intrinzično delo za respondenta precejšnjo preferenčno vrednost, je verjetnost, da je respondent zadovoljen s svojo delovno kariero, tem večja, čim večjo samostojnost pri delu ima respondent; in če intrinzično delo za respondenta nima skoraj nikakršne preferenčne vrednosti, potem njegovo zadovoljstvo z delovno kariero ni odvisno od tega, koliko delovne samostojnosti ima.

Da bi popisali strukturo odvisnosti spremenljivke Z od spremenljivk X in Y , vpeljimo pogojno verjetnost $P [(Z = 2)/(X = x) (Y = y)]$. Iz zbranih podatkov izračunamo:

$$P [(Z = 2) / (X = 2.33) (Y = 1)] = 0.344$$

$$P [(Z = 2) / (X = 3.26) (Y = 1)] = 0.386$$

$$P [(Z = 2) / (X = 2.33) (Y = 2)] = 0.504$$

$$P [(Z = 2) / (X = 3.26) (Y = 2)] = 0.554$$

$$P [(Z = 2) / (X = 2.33) (Y = 3)] = 0.593$$

$$P [(Z = 2) / (X = 3.26) (Y = 3)] = 0.663$$

V tabeli 3.1 preberemo, da je 2.33 skalna vrednost za vzorec preferenc (2,2,3,3,2,2,3) in 3.26 skalna vrednost za vzorec preferenc (2,2,2,2,2,2,2). Potemtakem: za respondenta, ki (ocenjuje, da) sam odloča o svojem delu, je verjetnost, da je zadovoljen s svojo delovno kariero, enaka 0.593, če ima preference (2,2,3,3,2,2,3), in je enaka 0.663, če ima preference (2,2,2,2,2,2,2); za respondenta s preferencami (2,2,2,2,2,2,2), je verjetnost, da je zadovoljen s svojo delovno kariero, enaka 0.386, če (ocenjuje, da) nima skoraj nobene možnosti, da bi sam odločal o svojem delu, če pa (ocenjuje, da) sam odloča, kako bo delal, je verjetnost, da je zadovoljen s svojo delovno kariero, kar 0.663.

Vzemimo naslednje linearne zveze:

$$P [(Z = 2) / (X = x > 1.93) (Y = 1)] = a_1 x + c_1$$

$$P [(Z = 2) / (X = x > 1.93) (Y = 2)] = a_2 x + c_2$$

$$P [(Z = 2) / (X = x > 1.93) (Y = 3)] = a_3 x + c_3$$

$$P [(Z = 2) / (X = x < 1.93) (Y = 1)] = b_1 x + c_1$$

$$P [(Z = 2) / (X = x < 1.93) (Y = 2)] = b_2 x + c_2$$

$$P [(Z = 2) / (X = x < 1.93) (Y = 3)] = b_3 x + c_3$$

Z regresijsko analizo dobimo:

$$a_1 = -0.02242 \quad a_2 = 0.03482 \quad a_3 = 0.06766$$

$$c_1 = c_2 = c_3 = 0.415$$

To so vzorčne vrednosti cenilk za parametre a_1, a_2, a_3 in c_1, c_2, c_3 . Analognih vrednosti za parametre b_1, b_2 in b_3 ne navajamo, ker niso statistično signifikantne. Za koeficiente b_1, b_2 in b_3 potemtakem lahko sprejmemo hipotezo, da so vsi enaki nič.

Linearne zveze, ki jih določajo dobljene vrednosti parametrov a in c , so v skladu z našo predpostavko o odvisnosti spremenljivke Z od spremenljivk X in Y . Kot vidimo je $a_1 < 0 < a_2 < a_3$. Razloček med verjetnostjo $P [(Z = 2) / (X = x) (Y = y)]$ ki jo izračunamo iz podatkov, in verjetnostjo $P [(Z = 2) / (X = x) (Y = y)]$, ki jo izračunamo s pomočjo ustreznega koeficienta a in c , je pri nekaterih vrednostih spremenljivke X resda precejšen, toda kljub temu lahko trdimo, da ocenjene linearne zveze razkrivajo zakonitost, ki smo jo predpostavljali.

4. PREFERENČNA VREDNOST PROSTEGA ČASA

Za merjenje preferenčne vrednosti prostega časa smo uporabili šest vprašanj o preferencah (glej spodaj, vprašanja 9, 10, 11, 12, 13, 14). V vsako vprašanje smo postavili dve konformni štirikomponentni sliki dela. Sestavljeni sta iz oznak, ki smo jih uporabljali že pri oblikovanju slik za prejšnji merski instrument, in iz dveh primerjalnih oznak, ki zadevata vpliv poklicnega dela na količino prostega časa. Sliki dela, ki nastopata v posameznem vprašnju, sta pri dihotomiji delo – prosti čas nasprotni. Preference, po katerih vprašujemo, zato kažejo, kako pomembne so za respondenta prostočasne aktivnosti v primerjavi s poklicnim delom.

VPRAŠANJE 9

Mislite si spet, da imate na izbiro dve službi in recimo, da sta taki:

SLUŽBA A
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.
Imeli boste tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Opravljali boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

SLUŽBA B
Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste za 10 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Opravljali boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 10

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.
Imeli boste tolikšen osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

SLUŽBA B
Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 11

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb: -

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.	Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste tak osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste tak osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.	Imeli boste delo, pri katerem boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.	Delali boste nekaj, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 12

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.	Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste tak osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 10 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.	Imeli boste delo, pri katerem boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.	Delali boste nekaj, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 13

Sedaj si mislite, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.	Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste tak osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.	Imeli boste delo, pri katerem boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.	Delali boste nekaj, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

VPRAŠANJE 14

Sedaj si mislite, tokrat je zadnjič, da morate izbrati eno od teh dveh služb:

SLUŽBA A	SLUŽBA B
Imeli boste ravno toliko prostega časa kot sedaj.	Imeli boste manj prostega časa kot sedaj.
Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.	Imeli boste za 30 % večji osebni dohodek kot sedaj.
Imeli boste delo, pri katerem pride vaše znanje bolj malo v poštev.	Imeli boste delo, pri katerem boste v polni meri izkoristili svoje znanje in pokazali svoje sposobnosti.
Ne boste delali nekaj takega, kar vas veseli.	Delali boste nekaj, kar vas veseli.

Katero od teh dveh služb bi imeli rajši?

- 1 – Bilo bi mi bolj ali manj vseeno, katero bi imel(a).
- 2 – Rajši bi imel(a) službo A.
- 3 – Rajši bi imel(a) službo B.

Za respondente, ki pri k -tem vprašanju izberejo odgovor 1 ali odgovor 2, lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo šibko preferenco sliki dela A pred sliko dela B in za respondente, ki pri k -tem vprašanju izberejo odgovor 1 ali odgovor 3, lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo šibko preferenco sliki dela B pred sliko dela A . Za respondente, ki pri k -tem vprašanju izberejo odgovor 2, lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo strogo preferenco sliki dela A pred sliko dela B in za respondente, ki pri k -tem vprašanju izberejo odgovor 3, lahko rečemo, da pri k -tem vprašanju dajejo strogo preferenco sliki dela B pred sliko dela A . Za respondente, ki pri k -tem vprašanju izberejo odgovor 1, lahko rečemo, da so indiferentni glede slik dela, ki nastopata v k -tem vprašanju. ($k = 9, 10, \dots, 14$).

Predpostaviti smemo, da vsak respondent daje sliki dela B iz desetega vprašanja vsaj šibko preferenco pred sliko dela B iz devetega vprašanja, sliki dela B v trinajstem vprašanju vsaj šibko preferenco pred sliko dela B v dvanajstem vprašanju, slednji vsaj šibko preferenco pred sliko dela B v enajstem vprašanju in sliki dela A iz štirinajstega vprašanja vsaj šibko preferenco pred sliko dela A v ostalih petih vprašanjih. Iz teh hipotez in iz hipoteze o tranzitivnosti relacij, ki jih določajo preference, sledijo naslednje hipoteze: vsak, ki pri devetem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B , daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B tudi pri desetem vprašanju in vsak, ki pri desetem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela A , daje šibko (strogo) preferenco sliki dela A tudi pri devetem vprašanju; vsak, ki pri enajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B , daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B tudi pri dvanajstem vprašanju in vsak, ki pri dvanajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B , daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B tudi pri trinajstem vprašanju; vsak, ki pri trinajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela A , daje tudi pri dvanajstem vprašanju šibko (strogo) preferenco sliki dela A in vsak, ki pri dvanajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela A , daje tudi pri enajstem vprašanju šibko (strogo) preferenco sliki dela A ; vsak, ki pri štirinajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela B , daje tudi pri trinajstem vprašanju šibko (strogo) preferenco sliki dela B in vsak, ki pri trinajstem vprašanju daje šibko (strogo) preferenco sliki dela A , daje tudi pri štirinajstem vprašanju šibko (strogo) preferenco sliki dela A .

Predpostavili smo, da vsi respondenti dajejo sliki dela B iz desetega vprašanja vsaj šibko preferenco pred sliko dela B iz devetega vprašanja. Za vse ne, za nekatere respondente pa lahko postavimo tudi ostrejšo hipotezo: nekateri bržkone dajejo sliki dela B iz desetega vprašanja strogo preferenco pred sliko dela B iz devetega vprašanja. Po hipotezi o konsistentnosti preferenc pričakujemo, da vsak od njih, ki je pri devetem vprašanju indiferenten, daje pri desetem vprašanju strogo preferenco sliki dela B , in da vsak od njih, ki je pri desetem vprašanju indiferenten, daje pri devetem vprašanju strogo preferenco sliki dela A . Podobni hipotezi lahko postavimo za preference pri enajstem in dvanajstem vprašanju: če respondent daje sliki dela B iz dvanajstega vprašanja strogo preferenco pred sliko dela B iz enajstega vprašanja in je glede slik dela iz enajstega vprašanja indiferenten, potem po hipotezi o konsistentnosti preferenc pričakujemo, da pri dvanajstem vprašanju daje strogo preferenco sliki dela B pred sliko dela A , če pa je indiferenten glede slik dela iz dvanajstega vprašanja, potem pričakujemo, da pri enajstem vprašanju daje strogo preferenco sliki dela A pred sliko dela B . In tako dalje.

Poglejmo, kako so respondenti v resnici odgovarjali. Pri slikah dela, ki ju imamo v devetem vprašanju, 65.5 % respondentov iz ciljnih vzorcev daje strogo preferenco sliki dela A . Pri slikah dela, ki ju imamo v desetem vprašanju, analogen delež respondentov pade na 40.9 %, pri slikah dela v enajstem vprašanju pa na 11.6 %, pri slikah dela v dvanajstem vprašanju doseže 7.5 % in pri slikah dela v trinajstem vprašanju samo 4.8 %. Pri slikah dela, ki nastopata v zadnjem vprašanju, 7.9 % respondentov iz ciljnih vzorcev daje strogo preferenco sliki dela A . V teh porazdelitvah

preferenc za slike dela, ki so pri dihotomiji delo – prosti čas nasprotne, je mogoče videti dokaz, da »delovna etika živi in je zdrava« (Sessions, 1979), najbrž pa je treba v njih videti predvsem dokaz, da v nobeni ciljni skupini ne prevladuje težnja po »osvoboditvi od dela«. Pri tem velja opozoriti na razliko med verjetnostjo, da respondent daje strogo preferenco sliki dela *A* pri prvih dveh vprašanjih, in verjetnostjo, da respondent daje strogo preferenco sliki dela *A* pri naslednjih treh vprašanjih: na začetku naše preferenčne poizvedbe, ko je ponujena večja ekstrinzična vrednost v zamenjavo za manj prostega časa, je verjetnost, da respondent daje strogo preferenco sliki dela *A*, precej večja kot pozneje, ko so v zameno za manj prostega časa ponujene večje intrinzične vrednosti. Statistična značilnost teh razlik je vidna s prostim očesom in zato statistični test tu ni potreben. Razlike so tolikšne, da so tudi vsebinsko pomembne: povedo nam, da prostočasne aktivnosti niso substitut za intrinzično delo.

V nadaljevanju analize bomo potrebovali mero za preferenčno vrednost prostega časa. Do nje lahko pridemo z enakim premislekom kot do mere za preferenčno vrednost intrinzičnega dela. V tabeli 4.1 je nekaj vzorcev preferenc s pripadajočimi skalnimi vrednostmi. Skalne vrednosti smo določili tako, da smo zadostili skalogramski zahtevi. Skalno vrednost 0 smo priredili vzorcu (3,3,3,3,3,3), torej vzorcu, ki ga sestavlja šest strogih preferenc za slike dela *B*. Enoto merjenja smo določili tako, da je razlika med skalno vrednostjo za vzorec preferenc (2,2,3,3,3,3) in skalno vrednostjo za vzorec preferenc (3,3,3,3,3,3) enaka 1. Največjo skalno vrednost, to je skalno vrednost 10.25, ima vzorec (2,2,2,2,2,2), ki ga sestavlja šest strogih preferenc za slike dela *A*.

TABELA 4.1

VZOREC PREFERENC	SKALNA VREDNOST
(3,3,3,3,3,3)	0.00
(2,3,3,3,3,3)	0.46
(1,1,3,3,3,3)	0.52
(2,1,3,3,3,3)	0.73
(2,2,3,3,3,3)	1.00
(1,1,1,3,3,3)	1.41
(1,1,3,3,3,1)	1.46
(3,3,2,3,3,3)	1.88
(2,3,2,3,3,3)	2.34
(2,3,3,3,3,2)	2.47
(2,2,2,3,3,3)	2.88
(3,3,2,3,3,2)	3.90
(2,3,2,2,3,3)	4.81
(1,1,1,1,1,1)	4.88
(2,2,2,3,3,2)	4.90
(2,2,2,2,3,3)	5.36
(2,2,2,2,3,1)	6.30
(2,3,2,2,3,2)	6.83
(2,2,2,2,3,2)	7.37
(2,2,2,2,2,2)	10.25

V tabeli 4.2 so nacionalna in skupinska povprečja za preferenčno vrednost prostega časa ter razen povprečij še standardne deviacije in števila, ki povedo, koliko oseb je bilo upoštevanih pri računanju danega povprečja in pripadajoče standardne

deviacije. Nacionalno povprečje doseže največjo vrednost na japonskih ciljnih vzorcih in najmanjšo na ameriških. Skupinsko povprečje doseže največjo vrednost pri tekstilnih delavcih in najmanjšo pri inženirjih kemije. Skupno povprečje vseh vzorcev je 1.38 in ustrezna standardna deviacija 2.25. Vseh oseb iz ciljnih vzorcev, ki so veljavno odgovorile na vsako od šestih vprašanj, je 5781.

TABELA 4.2

DEŽELA	POVPREČJE	STANDARDNA DEVIACIJA	ŠTEVILO OSEB
Belgija	1.48	2.42	881
Nemčija	1.54	2.13	685
Izrael	1.32	2.34	839
Japonska	1.69	2.54	1089
Nizozemska	1.32	2.09	901
ZDA	0.93	1.67	846
Jugoslavija	1.31	2.31	540
CILJNA SKUPINA			
Iskalci zaposlitve	1.85	2.71	534
Upokojenci	1.34	2.23	545
Inženirji kemije	0.95	1.53	538
Učitelji	1.09	1.56	641
Samozaposleni	1.35	2.38	649
Orodjarji	1.46	2.32	581
Referenti	1.36	2.26	687
Tekstilni delavci	1.87	2.59	564
Začasno zaposleni	1.46	2.25	457
Učenci	1.17	1.83	585

V tabeli 4.2 so standardne deviacije v primerjavi s povprečji zelo velike. To pomeni, da povprečje ni posebno dobra mera za centralno tendenco v posamezni deželi ali v posamezni ciljni skupini. Poglejmo, ali to pomeni tudi, da preferenčna vrednost prostega časa ni odvisna od faktorjev dežela in ciljna skupina. Da bi dosegli, ali obstaja odvisnost ali ne, smo naredili nekaj kovariančnih analiz. Razen dežele in ciljne skupine smo tudi v teh analizah upoštevali še starost. V njih *DEŽELA* in *CILJNA SKUPINA* nastopata kot faktorja, *STAROST* kot kovariata. Spomnimo se, da imamo opraviti z neortogonalnostjo faktorskih učinkov in da v Nemčiji in pri nas anketiranje ni bilo izvedeno za vseh deset ciljnih vzorcev. Kovariančne analize smo zato delali na vzorcih za vse ciljne skupine iz petih dežel (brez Nemčije in Jugoslavije) ter na vzorcih za šest ciljnih skupin iz šestih dežel (izpuščali smo iskalce zaposlitve, upokojence, začasno zaposlene delavce in učence in kar vse nemške vzorce). Kovariančni analizi, ki sta povzeti v tabeli 4.3, sta bili narejeni na vzorcih za vse ciljne skupine iz petih dežel. Eno smo opravili po regresijskem, eno po hierarhičnem modelu. Ko smo uporabili hierarhični model, smo najprej ocenili učinek starosti. Po razmejnitvi učinka starosti smo ocenili učinek dežele, po izločitvi učinka starosti in dežele smo ocenili učinek ciljne skupine in na koncu še učinek interakcije. Ne glede na to, kateri model kovariančne analize smo uporabili, smo vsakič prišli do iste ugotovitve: vsi ocenjeni učinki so statistično signifikantni.

TABELA 4.3

VIR VARIABILNOSTI	REGRESIJSKA VARIANTA		HIERARHIČNA VARIANTA		PROS. STOP.
	VSOTA KVADRATOV	F	VSOTA KVADRATOV	F	
KOVARIATA					
Starost	134.350	27.90	74.692	15.51	1
FAKTORJA	668.228	10.68	675.097	10.79	13
Dežela	321.708	16.70	318.742	16.55	4
Ciljna skupina	345.144	7.97	356.355	8.22	9
INTERAKCIJA					
Dežela-cilj. skupina	814.169	4.70	814.167	4.70	36
POJASNJENA VAR.	1563.956	6.50	1563.956	6.50	50
RESIDUAL. VAR.	21580.842		21580.843		4482
CELOTNA VAR.	23144.799		23144.799		4532

Da bi dobili konfiguracijo aditivnih učinkov obeh faktorjev in kovariate, smo opravili multiplo klasifikacijsko analizo. Rezultati so v tabelah 4.4a in 4.4b. Kovariančne analize so pokazale, da je interakcija faktorskih učinkov statistično signifikantna, zato je mogoče ugovarjati trditvam, ki jih opiramo na multiplo klasifikacijsko analizo. Multipla klasifikacijska analiza je namreč multivariantna analiza, ki upošteva le aditivne učinke. Toda zdi se nam, da se kljub vsemu lahko zanesemo na dobljene konfiguracije aditivnih učinkov. V četrtem stolpcu tabele 4.4b so odkloni, ki kažejo, kolikšen je ocenjeni čisti učinek faktorja dežela: »razpon učinka« je enak $0.39 - (-0.46) = 0.85$ merske enote in pojasnjuje približno 1.4 % variance preferenčne vrednosti prostega časa. V četrtem stolpcu tabele 4.4a so odkloni, ki kažejo ocenjeni čisti učinek faktorja ciljna skupina: »razpon učinka« je enak $0.46 - (-0.63) = 1.09$ merske enote in pojasnjuje približno 2 % variance preferenčne vrednosti prostega časa. Kratek račun z ustreznimi vrednostmi iz tabele 4.3 pa pokaže, da interakcija obeh faktorjev pojasnjuje približno 3.5 % variance preferenčne vrednosti prostega časa. V konfiguraciji učinka ciljne skupine spet dobimo opazno spremembo, ko razmejimo učinek starosti: absolutna vrednost povprečnega odklona za upokojence se poveča od 0.07 na 0.63, absolutna vrednost povprečnega odklona za učence pa se zmanjša od 0.35 na 0.02. V teh spremembah so očitno strnjene (statistično signifikantne) razlike med starostnimi skupinami. Povprečna preferenčna vrednost prostega časa za starostno skupino pod 30 let, se pravi povprečje za vse do 30 let stare respondente iz ciljnih vzorcev, je 1.28, za skupino od 30 do 50 let 1.39 in za tiste, ki so stari 50 let ali več, 1.57.

TABELA 4.4a

SKUPNO POVPREČJE = 1.37

FAKTORSKA KATEGORIJA	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE		
	N	ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	ODKLON	BETA
DEŽELA							
Belgija	880	0,12		0,11		0,11	
Izrael	826	-0,06		-0,06		-0,06	
Japonska	1083	0,32		0,32		0,34	
Nizozemska	901	-0,04		-0,05		-0,02	
ZDA	843	-0,44		-0,41		-0,47	
			0,11		0,11		0,12
CILJNA SKUPINA							
Iskalci zaposlitve	439	0,51		0,46		0,46	
Upokojenci	453	-0,07		-0,07		-0,63	
Inženirji kemije	447	-0,41		-0,39		-0,38	
Učitelji	447	-0,20		-0,19		-0,14	
Samozaposleni	459	0,12		0,14		0,01	
Orodjarji	436	0,12		0,14		0,12	
Referenti	496	-0,10		-0,11		0,02	
Tekstilni delavci	442	0,33		0,32		0,35	
Začasno zaposleni	442	0,09		0,10		0,24	
Učenci	472	-0,35		-0,35		-0,02	
			0,12		0,12		0,14

TABELA 4.4b

SKUPNO POVPREČJE = 1.34

FAKTORSKA KATEGORIJA	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE		
	N	ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	ODKLON	BETA
DEŽELA							
Belgija	529	-0,00		-0,00		0,00	
Izrael	507	-0,11		-0,12		-0,11	
Japonska	620	0,34		0,35		0,39	
Nizozemska	547	0,13		0,13		0,14	
ZDA	524	-0,41		-0,40		-0,46	
Jugoslavija	539	-0,03		-0,03		-0,04	
			0,10		0,10		0,12
CILJNA SKUPINA							
Inženirji kemije	537	-0,38		-0,38		-0,38	
Učitelji	537	-0,23		-0,23		-0,21	
Samozaposleni	549	0,07		0,07		-0,05	
Orodjarji	527	0,15		0,16		0,16	
Referenti	585	-0,10		-0,12		-0,03	
Tekstilni delavci	531	0,51		0,51		0,52	
			0,13		0,13		0,12

Očitno je, da niti karakteristike, ki definirajo ciljno skupino, niti karakteristike, ki definirajo deželno, ne generirajo velikih in zares pomembnih razlik v preferencah za prosti čas. Ostane nam še, da doženemo, če morda socializacijski procesi in stratifikacijske karakteristike (ki ne kovariirajo s ciljno skupino) bolje pojasnjujejo razlike v preferencah za prosti čas. Poglejmo, kaj smo dobili, ko smo faktor ciljna skupina nadomestili s faktorji *SPOL*, *IZOBRAZBA* in *POKLICNO DELO* respondenta. Upoštevali smo naslednje karakteristike poklicnega dela: *SAMOSTOJNOST PRI DELU*, *DELOVNI ČAS*, *FIZIČNA* in *PSIHIČNA NAPORNOST* dela. Kako smo merili, koliko samostojnosti pri delu ima posamezen respondent, že vemo. Kakšen delovni čas ima respondent, smo izvedeli s tremi vprašanji. Z dvema smo definirali nominalno spremenljivko, ki ima naslednjo zalogo vrednosti:

- 1 – v glavnem delo podnevi in vsaj polovica prostih vikendov
- 2 – v glavnem delo podnevi in manj kot polovica prostih vikendov
- 3 – v glavnem nočno delo ali delo popoldne in zvečer ali delo v izmenah in vsaj polovica prostih vikendov
- 4 – v glavnem nočno delo ali delo popoldne in zvečer ali delo v izmenah in manj kot polovica prostih vikendov

Kako naporno je respondentovo delo, smo ugotavljali z dvema vprašanjema: pri enem je respondent ocenil fizično, pri drugem pa psihično napornost svojega dela. Obakrat je imel na voljo štiri ocenjevalne modalitete. Prvi dve in zadnji dve modaliteti smo združili in definirali dihonomni spremenljivki:

- 1 – delo je redko ali nikoli fizično prenaporno
- 2 – delo je včasih ali pogosto fizično prenaporno

oziroma

- 1 – delo je redko ali nikoli psihično prenaporno
- 2 – delo je včasih ali pogosto psihično prenaporno

V tabeli 4.5 so rezultati kovariančne analize. Vrednosti testne statistike F povedo, da večina interakcijskih učinkov ne dosega statistične signifikantnosti. Isto velja za učinek spola. Ostali učinki so statistično signifikantni. V tabeli 4.6 imamo odklone, ki gredo na račun posameznih aditivnih učinkov. Določili smo jih z multiplo klasifikacijsko analizo. Odkloni, ki so pripisani faktorju delovni čas, gredo bržkone na račun selekcijskega učinka poklicnih vrednot. Socializacijski učinek poklicnih izkušenj pa se vidi v konfiguraciji odklonov, ki so pripisani faktorju delovna samostojnost in v konfiguraciji odklonov, ki so pripisani faktorjema fizična oziroma psihična napornost dela. Zaradi omejitev v računalniškem programu, ki nam je bil na voljo, nismo mogli upoštevati vseh šestih faktorjev hkrati. Upoštevali smo jih ločeno tako, da smo opravili dve multipli klasifikacijski analizi. Odkloni, ki so pripisani faktorju delovni čas in odkloni, ki so pripisani faktorjema fizična oziroma psihična napornost dela, zato niso medsebojno razmejeni. Ne glede na to, lahko rečemo, da socializacijski učinek ni velik. Najboljši prediktor preferenčne vrednosti prostega časa je očitno izobrazba. »Razpon njenega učinka« pa spet ni tolikšen, da bi lahko trdili, da stratifikacijske karakteristike generirajo bistvene razlike v preferencah za prosti čas. Prej nasprotno, izid te analize potrjuje, kar smo spoznali v prejšnjem razdelku – da je intrinzično delo, ki je komplement prostega časa, univerzalistična vrednota. To pomeni, da stratifikacijske karakteristike ne vplivajo znatno na poklicne vrednote in da poklicne vrednote lahko implicirajo stratifikacijo.

TABELA 4.5

VIR VARIABILNOSTI	VSOTA KVADRATOV	F	PS
KOVARIATA			
Starost	25.570	5.05	1
FAKTORJI	248.155	5.45	9
Delovni čas	44.850	2.95	3
Samostojnost	35.419	3.50	2
Izobrazba	64.570	4.25	3
Spol	11.199	2.21	1
DVOJNE INTERAKCIJE	269.200	1.83	29
Delovni čas-samostojnost	56.585	1.86	6
Delovni čas-izobrazba	52.988	1.16	9
Delovni čas-spol	93.875	6.18	3
Samostojnost-izobrazba	63.652	2.10	6
Samostojnost-spol	16.584	1.64	2
Izobrazba-spol	47.874	3.15	3
TROJNE INTERAKCIJE	214.671	1.09	39
Delovni čas-samostojnost-izobrazba	58.841	0.65	18
Delovni čas-samostojnost-spol	96.919	3.19	6
Delovni čas-izobrazba-spol	64.860	1.42	9
Samostojnost-izobrazba-spol	11.056	0.36	6
POJASNJENA VAR.	1101.328	2.79	78
RESIDUAL. VAR.	25020.729		4942
CELOTNA VAR.	26122.058		5020

TABELA 4.6

SKUPNO POVPREČJE = 1.40

FAKTORSKA KATEGORIJA	PRED RAZMEJITVIJO		RAZMEJITEV FAKTORJEV		RAZMEJITEV FAKTORJEV IN KOVARIATE	
	N	ODKLON	ETA	ODKLON	BETA	BETA
DELOVNI ČAS						
1	3397	-0.03	0.01		0.01	2
3	508	0.35		0.10		0.12
4	308	-0.19		-0.33		-0.33
			0.05		0.04	
						0.04
SAMOSTOJNOST						
1	713	0.38		0.19		0.21
2	2498	-0.04		-0.02		-0.01
3	1810	-0.10		-0.05		-0.07
			0.07		0.03	
						0.04
IZOBRAZBA						
1	626	0.63		0.59		0.55
2	2164	0.12		0.11		0.12
3	1104	-0.16		-0.15		-0.15
4	1127	-0.41		-0.40		-0.39
			0.14		0.13	
						0.13
SPOL						
Moški	2765	-0.02		-0.01		-0.02
Ženske	2256	0.02		0.02		0.03
			0.01		0.01	
						0.01
NAPORNOST DELA						
Fizična						
1	2983	-0.15		-0.09		-0.09
2	2066	0.22		0.13		0.12
			0.08		0.05	
						0.04
Psihična						
1	2216	-0.09		-0.10		-0.09
2	2833	0.07		0.08		0.07
			0.03		0.04	
						0.04

5. LITERATURA

Blau, P. M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: Wiley.

DiRenzo, G. J. (1967). »Conceptual Definition in the Behavioral Sciences,« v G. J. DiRenzo, ed., *Concepts, Theory, and Explanation in the Behavioral Sciences*. New York: Random House.

Fararo, T. J. (1973). *Mathematical Sociology: An Introduction to Fundamentals*. New York: Wiley.

Guttman, L. (1941). »The Quantification of a Class of Attributes: A Theory and Method of Scale Construction,« v P. Horst, et. al., *The Prediction of Personal Adjustment*. New York: Social Science Research Council.

Henderson, J. M. in Quandt, R. E. (1958). *Microeconomic Theory: A Mathematical Approach*. New York: Mc Graw-Hill.

Horvat, B. (1979). »Paths of Transition to Workers' Self Management in the Developed Capitalist Countries,« V T. R. Burns, L. E. Karlsson in V. Rus, eds., *Work and Power: The Liberation of Work and the Control of Political Power*. London: Sage Publications.

Kaplan, A. (1964). *The Conduct of Inquiry*. San Francisco: Chandler Publishing Company.

Kerr, C. (1979). »Industrialism with a Human Face,« v C. Kerr in J. M. Rosow, eds., *Work in America: The Decade Ahead*. New York: Van Nostrand.

Kohn, M. L. (1969). *Class and Conformity: A Study in Values*. Homewood: Dorsey.

Lipset, S. M. (1963). *Political Man*. New York: Doubleday.

Luce, R. D. in Suppes, P. (1965). »Preferences, Utility, and Subjective Probability,« v R. D. Luce, R. R. Bush in E. Galanter, eds., *Handbook of Mathematical Psychology*. Vol. III. New York: Wiley, Chap. 19.

Mortimer, J. E. in Lorence, J. (1979 a). »Work Experience and Occupational Value Socialization: A Longitudinal Study.« *American Journal of Sociology*, 84, 1361-1385.

Mortimer, J. E. in Lorence, J. (1979 b). »Occupational Experience and the Self-Concept: A Longitudinal Study.« *Social Psychology Quarterly*, 42, 307-323.

MOW International Research Team (1981). »The Meaning of Working,« v G. Dlugos in K. Weierman, eds., *Management under Differing Value System: Political, Social and Economical Perspectives in a Changing World*. Berlin, New York: Walter De Gruyter.

Samuel, Y. in Lewin-Epstein, N. (1979). »The Occupational Status as a Predictor of Work Values.« *American Journal of Sociology*, 85, 625-639.

Seashore, S. E. in Taber, T. D. (1975). »Job Satisfaction Indicators and their Correlates.« *American Behavioral Scientist*, 18, 333-368.

Sessions, F. Q. (1978). »The Work Ethic is Alive and Well.« *Review of Sport & Leisure*, 3, 112-122.

Suppes, P. (1957). *Introduction to Logic*. Princeton: Van Nostrand.

Trampuž, C. in Antončič, V. (1984, oddano, še ne objavljeno). »Solution of the Scalogram Problem via Principal Components Analysis.« *The Journal of Mathematical Sociology*.

Yankelovich, D. (1979). »Work, Values, and the New Breed,« v C. Kerr in J. M. Rosow, eds., *Work in America: The Decade Ahead*. New York: Van Nostrand.